

¹ Одређење синтагме као синтаксичке јединице као и односа који се унутар ње успостављају у нашој науци о језику поставио је Александар Белић, а посебно је важно истаћи његово тумачење улоге синтагме у служби постанка падежа. Видети детаљније о томе у: Белић 1998.

одредбе или додатка до допуне, од онога што се сматра необавезним до онога што се сматра обавезним чланом синтагме указују на неопходност успостављања одговарајућих критеријума за категоризацију допуна и издвајање основних карактеристика процеса комплементације придева у савременом српском језику. „Како су придеви несамосталне речи, показало се да се у односу допуњавања њиховог семантичког садржаја као релевантни параметри морају укључити како њихово лексичко значење и значење зависног члана, односно допуне, тако и укупни синтаксичко-семантички контекст у којем се овај однос анализира, као и различити нејезички, односно прагматички параметри” (Киш 2016: 187). Стога су као релевантни критеријуми за одређивање врста допуна придева узети у обзир: а) *(не)ћпредвидливост* облика допуне условљена семантичким садржајем и синтаксичко-семантичким карактеристикама придева; б) *(не)обавезност* појављивања допуне, односно могућност употребе придева са допуном или без ње; в) *ћромена информативност* исказа условљена референцијалном или нереференцијалном употребом придева у ситуацији када појава допуне условљава промену семантичке класе којој придев припада као и значења читавог исказа у саставу чијег предиката је придев. Према овим параметрима могу се разликовати две врсте допуна придева: *обавезне дојуне* и *факултативне дојуне*.

Овом приликом пажњу усмеравамо на саме допуне, на њихове семантичке и синтаксичке карактеристике. Циљ ове анализе јесте да се издвоје остварене семантичке функције допуна,² те да се покажу релевантне семантичке компоненте присутне у самој придевској синтагми, и најпосле да се виде прототипичне и мање фреквентне падежне форме у којима се реализују допуне придева.³ Сентенцијалне форме допуна, тачније допунске клаузе, при том неће бити посебно издвајане будући да је њихова појава очекивана када се допуном упућује на одређени реченични садржај, а семантичке карактеристике допунских клауза једнаке су карактеристикама номиналних облика допуна.⁴

² У овом раду неће бити посматран тип допуне према степену обавезности експликације будући да то није релевантно за семантичке функције допуна. Тако се у оквиру једног истог семантичког типа могу разликовати допуне према степену обавезности.

³ Теоријски и методолошки оквири овог рада нису засновани на теорији валентности иако се синтаксичко-семантичке карактеристике допуна придева доводе у везу са семантичким улогама у којима се појмови у позицији допуна реализују. О семантичким улогама видети у: Вселоводова 2000.

⁴ Истраживање које претходи овом показало је да иако се допунама веома често експлицира одређена радња или акција, само мали број придева добија искључиво сентенцијалну допуну (то су придеви типа: *сумњичав*, *недостатан*, *ћредубећен*, *добродошао*, *љубазан*, *намеран*, *несигурлив*). Поједине семантичке поткласе придева преферирају допуне у виду предлошко-падежних конструкција са девербативним или деадјективним именицама, где се само по изузетку појављује допунa у виду клаузе (то се односи на придеве са значењем особине испољене у одређеној ситуацији или при вршењу какве радње, особине типа способности, особине типа значаја или важности, особине која неког чини погодним или непогодним за остваривање одређеног циља, особине приписане неживом појму која га чини погодним или непогодним за одређену намену). У неколико семантичких поткласа уочено је да су ове две синтаксичке јединице у функцији допуне равноправно заступљене (у случају придева са значењем осећања или расположења усмереног ка неком референту, а изазваног каквом радњом објекта и са значењем става или мишљења). Придеви са модалним значењем пак примарно везују уз себе сентенцијалну допуну или инфинитив (Киш 2016: 196).

Истраживање је спроведено на корпусу који сачињава 358 придева употребљених у преко 9000 примера преузетих из електронског *Корпуса савременог српског језика* (SrpKor2013), а део примера ексцерпиран је из других електронских извора, податак о њима наводи се уз сваки пример.

1. ДОПУНЕ СА ЗНАЧЕЊЕМ ОБЈЕКТА. Терминолошко решење за које смо се определили, одредивши ову групу допуна као допуне са *значењем објекта*, треба схватити условно будући да смо као релевантне критеријуме истовремено узимали у обзир и њихове синтаксичке и семантичке карактеристике. Иако се лексичко-семантичко обележје транзитивности у традиционалним граматикама приписује првенствено глаголима,⁵ а њихове се допуне према синтаксичкој функцији у реченици одређују као објекатске, она се може довести у везу и са другим врстама речи, пре свега са именицама и придеви-ма који се налазе у деривационој и семантичкој вези са глаголима. Ове именице и придеви преузимају рекцијски потенцијал глагола,⁶ те и оне уз себе везују допуне. С друге стране, обележје транзитивности може бити садржано у инхерентној лексичкој семантици одређених именица и придева типа *браћо*, *ошаци*, *аутор*,⁷ *одан*, *веран*, и сл. који нису ни у деривационој ни у семантичкој вези са глаголима. У прилог томе управо говори и истраживање представљено у монографији *Дојуне придева у савременом српском језику* (Киш 2016).

Полазећи од синтаксичких и семантичких односа успостављених у реченици, узимајући у обзир лексичку семантику придева, издвојили смо неколико семантичких типова допуна које се у ширем смислу одређују као *дојуне са значењем објекта*.

1.1. ОБЈЕКАТ УПУЋИВАЊА. Придеви којима се у конкретном контексту означавају различити психофизиолошки процеси, осећања и расположења, или пак особине, могу добити допуну којом је експлициран појам ка којем се они усмеравају. На семантичком плану тај појам представља *објекатски упућивања*, односно, према одређењу Иване Антонић, објекат-циља статичке или динамичке усмерености (Пипер и др. 2005: 185). На основу морфосинтаксичких обележја и семантичких односа успостављених у процесу комплементације придева,⁸ издвојили смо неколико подтипова ове врсте допуна.

1.1.1. Допуне типа *објекатски упућивања* осећања или расположења са обележјем живо(+/-) добијају придеви који денотирају ситуацију у којој носилац психофизиолошког процеса у позицији граматичког субјекта има ознаку живо(+). У процесу комплементације овог типа придева обавезно је присуство семантичког обележја *усмерености* или *директивности*.

⁵ О транзитивности, односно о глаголском роду као једном од категоријалних својстава глагола видети у: Стевановић 1989; Становић и др. 1989; Пипер и др. 2005; Пипер – Клајн 2013.

⁶ Владислава Ружић наводи да се рекција именица и придева који су у деривационој или семантичкој вези са глаголима може сматрати изведеном у односу на примарну глаголску (Пипер и др. 2005: 547).

⁷ Од седамдесетих година двадесетог века прелазност, односно транзитивност почиње да се посматра као особина одређених семантичких група именица. Детаљније о томе видети у раду О Ђив. *‘транзитивним именицама’ које означавају људска бића* (Ивић 2005).

⁸ Комплементација придева могућа је само када се придеви налазе у позицији лексичког језгра предиката.

- Као протопипична форма допуне појављује се слободни датив⁹ или датив са предлогом ПРЕМА¹⁰ (уз придеве типа *болећив, милосрдан, неосећљив, веран, лојалан, њредан* и сл.).

Одувек сам био болећив *њрема свему* што је старо.

Такав је заиста био и честити саветник де Ла Жакијер: милосрдан *њрема си-ромашинима...*

... та је жена ... увек па и сада сва потпуно предана *садашњем њренуику* и *њослу* који је пред њом...

А опет, осећала сам да бих морала да будем лојална *свом оцу...*

Објекаи ујућивања експлицира се и уз придеве са значењем особине (придеви типа *безобзиран, великодушан, дарезљив, неискрен, неувидан, обзиран*). Придеви ове семантичке поткласе тек употребљени са објекатском допуном имплицирају да се носилац особине „понаша на одређени начин” према некоме. Допуном у облику датива са предлогом ПРЕМА¹¹ исказује се појам, по правилу са семантичким обележјем живо(+), према којем се усмерава одређени *вид њонацања*.¹²

Оштар је и безобзиран *њрема њрешицима*. [→ *понаша се безобзирно њрема њрешицима*]

- Допуна у форми генитива са предлогом СПРАМ (уз придев *насињројен*¹³) и предлошким изразом у погледу (уз придев *расиоложен*).¹⁴

Јер, његови су филмови често исувише лични, бурлескни и критички настројени *спрам често усјаваног шведског грушиња...*

⁹ Одређујући синтаксичко-семантичке карактеристике објекатског датива Ивана Антонић истиче да се ради о допунама глагола различитих семантичких класа, именица и придева који у инхерентној лексичкој семантици имају семантичко обележје директивности. Уколико се ради о транзитивним глаголима, онда датив има функцију индиректног објекта, док је у осталим ситуацијама у питању експликативна семантичка допуна „у својству, у најширем смислу схваћеног, објекта-циља статичке или динамичке усмерености” (2004: 77).

¹⁰ О конструкцијама са предлогом ПРЕМА у савременом српском језику видети у: Антонић 2011.

¹¹ Овај датив Ивана Антонић одређује према семантичко-синтаксичким карактеристикама као експликативни. Он се појављује уз одређене придеве (*блаи, добар, дарезљив, љубазан, њажљив, њравдан* и сл.) и деадјективне именице (*дарезљивоси, њев, милосрђе, њрезир, зависи* и сл.) којима се исказује појам према којем су усмерена осећања, особине или расположења: добар је *њрема мени*, праведан је *њрема њацима*, строг је *њрема деци* (2004: 84; 2005: 187). Истовремено, и датив уз глаголе типа *односиши се, њонацаши се* и одговарајуће девербативне именице, уз обавезно присуство квалификативног детерминатора, ауторка одређује на исти начин: *понаша се ПРЕМА родиљељима* с љубављу и поштовањем (2004: 38).

¹² Придеви са значењем *осећања* или *расиоложења* као допуна везују уз себе појам са ознаком живо(+/-) према којем се дато осећање или расположење упућује. Они су немаркирани у погледу начина њиховог испољавања. С друге стране, придевима са значењем *особине* појма са обележјем живо(+) исказује се особина испољена у односу на неку особу или особе. Ови придеви маркирани су у погледу начина испољавања особине, односно имплицирају одређени начин понашања који се усмерава према некој особи.

¹³ Придеви *насињројен* и *расиоложен* захтевају присуство детерминатора квалификативног типа.

¹⁴ Иако генитив карактерише обележје *обухваиности*, видимо да су у овом контексту посматране генитивне конструкције синонимне предлошком дативу: филмови су критички настројени *њрема често усјаваном шведском грушињу*; оптимистички је настројен *њрема изборним резултиањима*.

... изјавио је јуче, ... , да је „оптимистички расположен у појледу изборних резултата”...

- Допуна у форми акузатива са предлошким изразом у односу на (уз придеве типа *коректан, независан, немилосрдан*).

Арбитар мора бити непристрасан и независан у односу на *свиранке* и *предмет* *свога*.

... врхунски су професионалци, увек су били коректни у односу на *Србе*...

- Допуна у форми инструментала са предлогом *са*¹⁵ уз придеве са значењем особине типа *туб, добар, искрен, љубазан, нељубазан, учинив, уздржан, фамилијаран*. Иако ова конструкција у површинској структури не садржи обележје *усмерености* (*директивности*), због могућности реконструкција глагола „понашати се на одређени начин“ у семантичкој бази придева употребљених у овом синтаксичко-семантичком контексту, допуне овог типа могу се одредити као објекат упућивања.

Знате да ја никад нисам сувише учтива *са њаквим људима*. [→ је се никада не понашам сувише учтиво *са њаквим људима*]

1.1.2. Као засебан подтип издвајају се допуне групе придева са значењем осећања или расположења које истовремено представљају и *објекат* упућивања и *каузатив*, *изазивач* датог осећања или психофизиолошког процеса.¹⁶ У овом случају остварује се двосмерни однос између носиоца осећања или расположења са обележјем живо(+) и појма у функцији допуне који може имати обележје живо(+/-).

- Допуна се по правилу реализује у облику акузатива са предлогом на (уз придеве типа *гадљив, љубоморан, љути, сажалјив, слаб, њеван, завидан, неосетљив, ошторан, њолерантан, имун*).

Нисам гадљив на велике *шираже* и *популизам*.

Мислим да би већина била љута на *сниматеља* када би знали да је баш њих ухватио у објектив.

Госпођи Анђи Придић шаље писмо у Италију „завидан на *бојатим њалеријама, музејима, црквама*”.

Деца нетолерантна на *храну* често су немирна.

... даваће вам знаке рукама и ногама, јер Жил је осетљив на *Енглеze*, забога, па то сви знају, Жил мрзи *Енглеze*.

Чак ни најелитнија служба безбедности на свету није имуна на *сажаљење* према богаљима.

Ограничени број придева типа *засићен, нешторан, осетљив, ошторан, резистентан, њолерантан*, може означити особину предметног појма која се упућује према референту у функцији објекатске допуне.

¹⁵ Инструментал са предлогом *са* појављује се као допуна придевима којима се означава прагматичка ситуација у којој агенс испољава позитивно или негативно вредновано понашање према пасивном учеснику исказаном у инструменталу, а ова конструкција може се заменити дативом блокираним предлогом према (Пипер и др. 2005: 246–247).

¹⁶ Михаило Стевановић наводи да је већина медијалних повратних глагола који означавају унутрашња стања или расположења непрелазна, али да има и неправих прелазних. Ови глаголи добијају као допуну неправи објекат који је заправо изазивач датог стања (1961–1962: 34–37).

На амбалажи мора бити наведено да је заштитни производ фотостабилан и отпоран на воду.

- Придеви типа *нехајан* и *йасиониран* добијају допуну у акузативу са предлогом *за*, док придеви *луд* и *йохлејан* могу имати допуну у инструменталу са истим предлогом.

Они који о овоме уопште не размишљају, то су они хладни, незаинтересовани, нехајни *за духовне исјине...*

Нема друге тако брзе и тако снажне промене – рече он – која би честољубива младића начинила похлепним *за новцем*.

1.2. ОБЈЕКАТ ПРИХВАТАЊА, УТИЦАЈА И НАПАДА. Група придева типа *наср-йљив*, *делојворан*, *нейрилаодљив*, *сјимулајиван*, са значењем особине неког појма може се сматрати еквивалентним транзитивним и интранзитивним рекцијским глаголима (Станојчић и др. 1989: 218) употребљеним у квалификативном значењу.¹⁷ Веза придевских и глаголских лексема огледа се у лексичкој семантици, али и у рекцијском потенцијалу који ови придеви преузимају од мотивних глагола.

Придеви овог типа имају облик трпног глаголског придева или су од глагола изведени суфиксом *-ив/-љив*, којим се изводе придеви „активног” и „пасивног” значења (Клалн 2003: 281–288). Њима је означена особина неког појма¹⁸ преко имплициране глаголске радње која је усмерена на неки објекат, односно која се врши над неким објектом са обележјем живо(+/-). Уочена су три семантичка подтипа ове врсте допуна.¹⁹

1.2.1. *Објекај утицаја* исказан конструкцијама акузатива са предлозима на уз придев *делојворан* и *за* уз придев *сјимулајиван* као и генитивном конструкцијом са предлогом против уз придев *делојворан*.

У овој књизи сазнаћете на који начин и како припремљен сок од целера може бити делотворан *на вас*. <https://bgonline.rs/>

Садашња ниска цена пшенице, којом ратари једва да покривају неке трошкове, није стимулативна *за извоз*, тврди Дебељачки.

Често се користе и антибиотици широког спектра који су делотворни *йројив* *мнојих йијова бакјерија*.

1.2.2. *Објекај йрихвајања* исказан у облику слободног датива или акузатива са предлогом на уз придеве *йрилаодљив*, *нейрилаодљив*.²⁰

По њеним речима, трговци људским бићима су врло прилагодљиви *новим условима...*

Он је био сасвим безнадежан лик, доброћудан, али толико неприлагодљив *на савремене услове живота* да је убијао време углавном у очајању.

¹⁷ Оваква могућност постоји када је радња (прошла, будућа или садашња) нереференцијална (Пипер и др. 2005: 348–349), односно када се понавља, врши у низу временских интервала, те се може схватити као особина неког појма.

¹⁸ Појам носилац особине може имати ознаку живо(-) ако стоји у метонимијској вези са неком особом или групом особа, односно ако има обележје самоактивност(+).

¹⁹ Детаљније о синтаксичким и семантичким карактеристикама акузатива предлошког (нетипичног) објекта видети у: Пипер и др. 2005: 202–205.

²⁰ Ако носилац особине има обележје живо(-), придев може имати више изражено „пасивно” значење, а допуна тада има значење *намене*: *Намештај йрилаодљив* свакој просторији; *Телефон йрилаодљив* потребама корисника.

1.2.3. *Објекат најдага уз придев насртљив у форми акузатива са предлогом НА.*

Неке расе су рођене да буду насртљивије од осталих (нпр. доберман), неки пси су обучени да буду нарочито насртљиви *на сџранице* али не и *на своје власнике*.

1.3. ОБЈЕКАТ КОГНИТИВНОГ ПРОЦЕСА. Придеви којима се некој особи или особама приписује позитиван или негативан став односно мишљење добијају допуну са значењем *објекта когнитивног процеса*.²¹ У зависности од лексичке семантике придева и синтаксичко-семантичког односа који се успоставља у придевској синтагми, допуне, које могу бити жива бића, предметни и апстрактни појмови или пак акције, односно реченични садржаји, реализују се у различитим падежним формама и са различитим семантичким обележјима.

Присуство или одсуство обележја *директивности*, *усмерености* одређује основну разлику међу допунама овог типа. Тако једну групу чине оне којима се исказује познавање или разумевање неког садржаја, при чему је тај садржај обухваћен когнитивним процесом. Ове допуне као релевантно обележје имаће *обухватности*, док обележје усмерености није присутно. У другој су групи допуне којима се став или мишљење упућују према неком објекту, а релевантно је обележје *усмерености* / *директивности*.

1.3.1. Издвојићемо најпре облике допуна са обележјем *обухватности*.

- Допуна у облику слободног генитива уз придеве типа *свесћан*, *несвесћан*, којом је експлициран објекат у целости обухваћен когнитивним процесом.

Нисам знала тачно зашто то чиним, а истовремено била сам свесна *сваког дејаша*.

- Допуна у акузативу са предлогом ЗА (уз придеве типа *одређен*, *заинтересован*, *пријемчив*) са ознаком живо(+/-).

Био ми је драг, али не толико да бих остао заинтересован за њега...

- Конструкција инструментала са предлогом СА²² (уз придеве типа *омирљив*, *сајласан*, *сјоразуман*) и предлошким изразом У ВЕЗИ СА (уз придеве типа *сумњичав*, *суздржан*) са ознаком живо(-).

У потпуности сам сагласан са слободним избором који предлажу активисткиње покрета.

Директор продаје BMW-а сумњичав у вези са *Теслиним Моделом 3* (<https://naslovi.net>)

- Када је допуна у локативу са предлогом О УЗ придеве типа *уздржан*, *обавешћен*, *необавешћен*, *сјоразуман*, *сајласан*, денотирана ситуација

²¹ Може се уочити аналогија између глагола интелектуалних и емоционалних процеса и стања и њихових објекатских допуна, с једне стране, и придева истог значења и њихових допуна, с друге стране. О типовима објекта видети и: Арсенијевић 2012.

²² Конструкција инструментала са предлогом СА у оваквом контексту реализује се у значењу објекта као једном од псеудосоцијативних типова значења. О категорији социјативности видети у: Ивић 1954; Пипер и др. 2005: 701–710.

подразумева да носилац когнитивног процеса има позитиван или негативан став о садржају појма, најчешће апстрактног, или пак о радњи исказаној допуном.²³ Исте семантичко-синтаксичке особине имају и допуне у локативу са предлогом у уз придев *саїласан* и у генитиву са предлошким изразом у погледу уз придеве типа *уздржан*, *скейїшчан* и сл.

... јер је једино ова земља до сада била уздржана о *їїїїању* прослеђивања кан-
дидатуре Србије за чланство у Европској унији...

Иако су аналитичари сагласни у *оцени* да је трка између Буша и Гора за сада „тесна”...

Аналитичари су, међутим, скептични у *їоїледу* скорої *коначної доїовора* са Париским клубом.

1.3.2. Објекат когнитивног процеса са обележјем *усмереносїи* или *ди-
рекїивносїи*:

- Допуна у дативу, слободном или блокираном предлогом ПРЕМА уз придеве типа *криїшчан*, *нейоїусїїїив*, *доследан*, *наклоњен*, којом се упућује позитиван или негативан став према објекту са обележјем живо(+/-).

Била је беспопштедно критична *їрема самој себи*.

Словенија остаје доследна *сїїаву* да ће Хрватска морати да попусти пред сло-
веначким територијалним захтевима...

- Допуна у форми акузатива са предлогом у²⁴ уз придеве којима је означено познавање или разумевање неког садржаја (на пример: *уїїућен*, *неуїїућен*, *убећен*, *уверен*, *сїїуран* и сл.)

Иако, дакле, нисам ни најмање убећен у *оїравданосїи* таквих одликовања,...

- Допуна у акузативу са предлогом НА (уз придеве типа *конценїїрисан*, *усредсрећен*, *їријемчив*) са ознаком живо(+/-).

Чак и док је возила, мисли су јој и даље биле усредсређене на *кључ* који се сада налазио у цепу.

1.4. ОБЈЕКАТ СА ЗНАЧЕЊЕМ ПАРТИТИВНОСТИ. Специфично објекатско значење имају допуне којима се експлицира садржај придева који у инхерентној лексичкој семантици имају семантичку компоненту партитивности и квантификације. Између појма у субјекатској функцији и појма у позицији допуне преко предикације се успоставља однос део-целина. У семантичкој бази ових реченичних структура може се реконструисати глаголски предикат који је модификован с обзиром на моменат количине: планина је *боїаїїа* водом → планина *има мноїо* воде, или је компонента квантификације већ садржана у глаголској лексеми: рудник је *сїромашчан* угљем / у угљу → рудник не *оби-
лује* угљем / у угљу. Објекатске допуне овог типа могу се у зависности од

²³ Татјана Батистић је употребу ове локативне конструкције уз глаголе поделила у две групе, прву коју чине конструкције репрезенти реченица, и другу коју чине локативне конструкције у функцији предлошког објекта на коме је лоцирана глаголска радња (BATICIĆ 1972: 36).

²⁴ О разлици између објекта исказаног акузативним конструкцијама са предлозима у и НА писала је Владислава Ружић (2006: 236).

рекцијског потенцијала самих придева експлицирати у различитим облицима, а при том и субјекатски референт и референт у позицији допуне могу имати ознаку живо(+) и живо(-).

- Допуна у облику слободног генитива из придев *йун*.
Тај млад човек је пун *рефлексја*, и каквих, за његове године!
То је био неки туђ град пун *свејџа*.
То је данас један испроваљиван подрум пун *корова и крџа* од цигли...
- Допуна у облику слободног инструментала уз придеве типа *боџаџ*, *сиромашан*, *засићен*, *изобилан*, *крцај*.
... после свих ових речи још хоће да цени правичност кад свако ко је богат било *духом* или *имејком*...
Путеви који су ишли од трга били су крцати *људима*.
Модеран начин исхране је сиромашан *мајнезијумом*.
- Допуна у облику локатива са предлогом у уз придеве *сиромашан*, *оскудан*.
Њен ниски глас био је потмуо и сиромашан у *йреливима*.

2. ДОПУНЕ СА ЗНАЧЕЊЕМ ДРУГОГ УЧЕСНИКА У РЕЛАЦИЈИ. Природа односа унутар придевске синтагме условила је издвајање овог семантичког типа допуне иако се као самостално, засебно значење не појављује у нашим рецентним граматицама и студијама везаним за синтаксу и семантику падежа. Други учесник у релацији или други партиципант може имати различите семантичке улоге у зависности од семантике и валентности придева. Релевантно обележје у том смислу јесте *реципирносни* будући да његово присуство у успостављеној релацији имплицира једнаке семантичке улоге првог учесника у релацији у позицији субјекта реченице и другог учесника у позицији допуне придева.

2.1. НОСИЛАЦ ЈЕДНАКОСТИ. Први носилац једнакости налази се у позицији граматичког субјекта у номинативу, док је појам са којим се успоставља једнакост у функцији допуне. Оба појма имају исто псеудоагентивно значење: *носилац једнакости*, и при том морају имати или ознаку живо(+) или оба појма имају обележје живо(-).

Допуне са овим значењем по правилу су у облику слободног датива или у инструменталу са предлогом *са*. Важно је напоменути да готово сви придеви из ове семантичке класе (придеви типа *еквивалентан*, *идентичан*, *једнак*, *кореспондентан*, *раван* и сл.) добијају допуне у обе падежне форме иако се датив и инструментал према семантичким обележјима и положајем у падежном систему српског језика битно разликују. У случају комплементације придева са значењем једнакости у том погледу релевантно је обележје *директивности* / *усмерености* које поседује само датив. Могуће је пак да прагматички параметри утичу на појаву једне или друге форме. Ако се приликом успостављања једнакости појам у позицији субјекта схвата у хијерархијском смислу „нижим”, при успостављању једнакости као релевантна прагматичка компонента испољава се „жеља за равноправношћу” у неком смислу која се усмерава према другом учеснику у релацији у облику датива,

док, с друге стране, инструментал са предлогом *са* у овом контексту имплицира равноправан „партнерски” однос учесника у релацији.²⁵

Нема места сумњи да би био поштовања достојна личност, судећи по бујности маште, раван *Анџелу Силезију*.

Сматрао сам да је капитен раван *са осџалима* и да на терену не треба да делује наредбодавно...

Придев *конкурентџан* употребљен као придев којим се исказује једнакост може бити допуњен и конструкцијом у акузативу са предлошким изразом у односу на.

... сматра да су, пре свега, овдашње каматне стопе конкурентне у односу на земље из окружења.

Као посебан тип једнакости издваја се однос *сличносџи* будући да не подразумева успостављање реципрочности између два учесника у релацији. Између појма у позицији допуне и појма у позицији субјекта релација се успоставља само на основу неких особина које су карактеристичне за појам у позицији допуне и тај се појам доживљава као „виши“, својеврстан модел којем се тежи. Због присуства обележја *усмереносџи* уз придеве са значењем сличности везује се првенствено допуна у дативу (придеви типа *близак*, *наличан*, *џодобан*, *сличан*, *сродан*). Придеви *сличан* и *сродан* могу бити допуњени конструкцијом у инструменталу са предлогом *са*, али знатно ређе и то у истом прагматичком контексту као што је био случај код придева са значењем једнакости.

Са дрвета које је изнад моје главе ширило крошњу убрах један крупан плод сличан *јабуци*...

Зато Акредитациона комисија и захтева да сваки наш студијски програм буде сличан *са најмање џри сџудијска џројрама* у свету...

2.2. Носилац неједнакости или супротности. Реципрочни однос неједнакости или супротности успоставља се између појмова који морају имати исту ознаку живо(+) или живо(-), при чему се појам у позицији допуне уз придеве типа *џроџиван*, *обрнуџи*, *суџроџан*, *оџречан*, одређује као *друџи носилац неједнакосџи* или *суџроџносџи*. Допуне имају исте синтаксичко-семантичке карактеристике као оне које се везују уз придеве са значењем једнакости. Ради се, дакле, о допунама у облику слободног датива или инструментала са предлогом *са*.

... свака држава чланица чије је национално законодавство неподударно *са џредложеном изменом* може, у року од деведесет дана од дана када то саопшти, ...

Ток те књижевне фантазије потпуно је супротан *борхесовском фанџасџичном свейџу*.

Ипак, специфичност саме релације која имплицира неку врсту удаљавања бива маркирана допуном у облику генитива са предлогом од (уз придеве

²⁵ У *Синџакси савременоџа срџскоџ језика* допуна овог типа у дативу посматра се у оквиру субјекатског значења (Пипер и др. 2005: 181), а допуна у инструменталу блокирана предлогом *са* има статус допуне као социјативни инструментал непосредног типа, тзв. „инструментал партнерства” (Пипер и др. 2005: 267).

типа *различий*, *друџачији*) која има обележје *аблативности*. Могуће је, при том, да допуна буде у форми акузатива са предлошким изразом у односу на уколико је семантичка компонента аблативности део лексичке семантике самог придева, као што је то случај код придева типа *контраран*, *различий*.

Али резултат који се постиже сасвим је супротан *од оној* код Американаца Али, ако се изузму ове сличности, нови филм је потпуно различит у *односу на оригинал*.

2.3. ЛОКАЛИЗАТОР. Одређеним придевским лексемама може се између објекта локализације и локализатора успоставити релација са обележјем *сйаийичке реципрочности*, која имплицира да оба партиципанта на исти начин учествују у конституисању датог односа (ПИПЕР 1986: 11). Објекат локализације при том заузима позицију субјекта реченице, а локализатор је у функцији допуне придева.

- Основни облик допуне јесте слободни датив са обележјем *сйаийичке усмерености*, *директивности*. Лексичка семантика придева типа *најоредан*, *паралелан*, *симетричан*, укључује присуство додатног семантичког обележја *сйаийичке реципрочности* и истовремено маркира оба учесника у релацији као појмове са обележјем живо(-).

... требало је да поступак буде обрнуто симетричан *ономе* којим би се послужила наука...

- Слободни датив уз придеве овог типа могуће је заменити акузативом са предлошком конструкцијом у односу на будући да и она као релевантно обележје има *усмереност*, *директивност*.

Ипак се у нашим разговорима понекад јављала мисао да свет у целини, дакле, космос, не мора бити симетричан у *односу на операције* под којима природни закони остају непромењени.

- Ако је допуна конструкција инструментала са предлогом *СА*, обележје усмерености изостаје, чиме се у први план ставља равноправан однос учесника у релацији.

Основа палате је симетрична *са средишњим корџусом и два бочна крила*.

- Када учесници у овој врсти просторног односа, означеној придевима типа *прииџен* и *приљубљен*, имају обележје живо(+), локализатор је исказан допуном у облику акузатива са предлогом *УЗ*.

То је ово исто осећање што је сада прожима до сржи док дете сиса на њеним грудима припијено *уз њу*...

2.3.1. Просторни однос *без обележја реципрочности* подразумева смештање у простор објекта локализације са обележјем живо(+/-), који у реченици има субјекатску функцију, док је податак о локализатору са ознаком живо(-), односно о оријентир у односу на који се одређује положај објекта локализације, експлициран као допуна придеву. Врста просторног односа и експликација различитих синтаксичких облика и семантичких карактеристика допуна условљена је лексичком семантиком придева.

- Придеви типа *верѝикалан*, *хоризонѝалан*, добијају допуну у акузативу са предлошким изразом у односу на са значењем посредне просторне локализације.

Горња даска се прави од смрче која има милиметарске године и они строго морају да буду вертикални у *односу на доњу даску*.

- Конструкцијом акузатива са предлогом уз експлицира се локализатор успостављеног просторног односа исказаног придевима *ѝриѝијен* и *ѝриљубљен*.²⁶ Локализатор тада има значење посредне просторне локализације са обележјем посредне просторне удаљености типа проксималност (непосредна близина) (Пипер и др. 2005: 216).

Фабрис оста непомичан и не дишући; стајао је припијен *уз ојромне решеѝке* свога прозора.

- Придеви типа *фундиран*, *заснован*²⁷ добијају допуну у локативу са предлозима на и у са значењем непосредне просторне локализације.

Коначно мишљење истражне комисије ће бити засновано *на ѝрихваћеним научним ѝринцијима*.

... састављена је од три блока чији су темељи самостални, али спојени гредима, и, како се то каже, фундирани у *слоју леса* ...

- Допуна у облику генитива са предлогом од и примарним обележјем *аблаѝивносѝи* уз придеве типа *далек*, *нераздвојан*, *нераскидив*, *удаљен* и сл. има значење удаљавања, одвајања или издвајања у физичком или у психичком, емотивном смислу. По правилу оба учесника у релацији имају обележје живо(-), међутим, ако се нека особа придевима *оѝуђен* и *слободан* доводи у ову врсту односа са другим појмом, онда он може имати и обележје живо(+) и обележје живо(-).

Уколико је булбус 2 цм удаљен *од руба* поља добије 10-20 Р. (<https://books.google.rs/>)

... подвлачи разарајуће ефекте османске окупације Угарске, сматрајући их *нераздвојивим од ѝурскоѝ освајања* уопште.

... модерни човек отуђен *од друшѝива* и *своје ѝправе ѝприроде*... (<https://books.google.rs/>)

Раније је он био отуђен *од Боѝа*,... (<https://books.google.rs/>)

2.4. Носилац друштвеног или неког другог типа односа. Придевским лексемама типа *близак*, *инѝиман*, *комѝлеменѝаран*, *нераздвојан*, *несѝојив*, може бити исказан непосредни социјативни однос²⁸ типа партнерства који је у зависности од лексичке семантике придева одређен према квалитету или пак интензитету.

²⁶ Овај однос успоставља се између појмова са обележјем живо(-). Уколико учесници у релацији имају ознаку живо(+), остварује се узајамни, реципрочни однос, те допуна припада локализатору субјекатског типа.

²⁷ Ови придеви заједно са својим допунама могу образовати просторне метафоре са значењем „налазити се на добро постављеном темељу или основи”.

²⁸ О значењу социјативности видети у: Ивић 1954: 164–194; Пипер и др. 2005: 264–271; Пипер и др. 2005: 701–706.

- Како денотирана ситуација подразумева равноправан однос партиципанта са обележјем живо(+/-) и присуство обележја *реципрочности*, као протопипични облик допуне појављује се инструментал са предлогом *са*.

Један сведок, који је некада био близак *са осуђенима*, изјавио је током суђења... И док је расправа о томе да ли су ове превентивне мере инкомпатибилне *са међународним дипломатским њравом* још увек у току,...

- Допуна може бити и у облику слободног датива (уз придеве типа *близак, компатибилан, корелативан, саодносан*), али у том случају примарно постаје обележје *сигнификативности* директивности које не укључује обележје *реципрочности*. Овај облик допуне подразумева да се други учесник у релацији вреднује као „хијерархијски виши“, надређен у неком смислу. Ипак, реципрочност може бити присутна, али то зависи првенствено од прагматичког контекста,²⁹ док је код придева типа *саодносан* то условљено лексичком семантиком придева.

... у то време још био близак са генералом Џунковским, који је пак био још увек близак *најној полицији*...

... под условом да се изгради савремена инфраструктура и пословни амбијент компатибилан *европским стандардима*...

Лик, као такав, саодносан је *уколику* и њиме се свети. (<https://poslanica.weebly.com/ikone.html>)

- Акузатив са предлошким изразом у односу на може се појавити као алтернативна форма дативу будући да обе структуре имају обележје *директивности*.

Што се тиче признања које је и сам понео, каже да је то нешто велико и неупоредиво у односу на *сва досадашња појединачна и клупска признања*, посебно за некога коме спорт значи живот.

2.4.1. Придевима исказан друштвени положај или неки социјално-психолошки однос који подразумева постојање хијерархизације учесника типа надређеност/подређеност, одређује перспективизацију реченице у којој партиципанти заузимају позицију субјекта и допуне предикату. Допуна има примарно значење *локализатора*, односно у овом контексту, значење *групе носиоца социјалног односа*, али сâм међусобни однос учесника (надређени/подређени) зависи првенствено од лексичке семантике придева. Примарно семантичко обележје јесте *усмереност/директивност*, те је отуда други партиципант исказан падежним формама које то обележје имају, при чему оба учесника морају имати или обележје живо(+) или живо(-).

- Допуна у облику слободног датива уз придеве типа *надређен, подложен, подређен*.

Два чиновника нужно исходе из трећег који *им* је надређен, и стоје с његове леве и десне стране.

²⁹ У примерима који следе прагматички контекст указује на узајамност односа блискости: *Док ће леда осећати да ти је блиска а и да си ти њој близак; Био сам у Бухенвалду, и слушао Чехе које сам упознао у илегалној организацији покрећа отпора. Један од њих, Јиржи Зак, био ми је веома близак.*

... пловеће дизалице и остала пловила код којих је пловидба подређена њиховој главној функцији...

- Допуна у облику акузатива са предлошким изразом у односу на уз придеве типа *надмоћан, сујериоран, инфериоран*.

Ерић је само у почетном сету била инфериорна у односу на америчку вршњакињу, да би у наставку меча преокренула резултат.

- Допуна у инструменталу са предлогом НАД уз придеве типа *надмоћан, сујериоран*.

Његова војничка генијалност заснивала се и на широкој култури по чему је био супериоран *над* друћим владарима тог времена.

2.5. НОСИЛАЦ ОСОБИНЕ. Партиципанти који се доводе у релацију помоћу придева типа *карактеристичан, специфичан, особен, својствен, несвојствен*, представљају *носиоца особине*, који може бити живо биће, конкретни предмет, процес или радња, и *особину* схваћену као карактеристичну појединост чијим се издвајањем карактерише носилац особине. Распоред партиципана-та, односно перспективизација реченице маркирана је лексичком семантиком придева, тако да се у позицији субјекта налази податак о карактеристичној појединости, док се допуном придева са обележјем *обухваћености* експлицира податак о носиоцу особине.

- Прототипични облик допуне са значењем носиоца особине јесте акузатив са предлогом ЗА. Међутим, придеви типа *својствен, особен, несвојствен*, као алтернативни облик допуне могу добити и слободни датив уколико је примарно обележје *усмерености*, односно *директивности*.

У језику је отелотворена представа света специфична *за народ* који се служи одређеним језиком.

... лично сматрам да почетке енглеске индустријске револуције подржава раст *особен за Сјери поредак*.

... гегајући се и љуљајући се, изводио је оне нарочите покрете који су својствене *његовом роду*.

3. Допуне експликативног типа

3.1. РАДЊА МОДИФИКОВАНА УПРАВНИМ ПРИДЕВОМ. У великом броју случајева придевске лексеме имају функцију квалификатора реченичног садржаја исказаног допуном у виду клаузе или пак номинализоване структуре. Иако је наша пажња усмерена првенствено ка синтаксичким и семантичким карактеристикама допуна, класификацију допуна извршићемо према семантичким карактеристикама придева, односно према начину на који квалификују дати садржај.

3.1.1. ДОПУНЕ ПРИДЕВИМА СА ЗНАЧЕЊЕМ ДЕОНТИЧКЕ МОДАЛНОСТИ.³⁰ Допуном се експлицира радња коју је нека особа или неке особе обавезна да изврши. Сама радња је схваћена као мање или више обавезујућа, што је условљено степеном спољашње принуде.

³⁰ О категорији модалности видети у: Пипер и др. 2005: 637–649; Zvekić-Dušanović 2011; 2019; Киш 2017; 2018; 2019.

У савременом српском језику неколико је придева којима се на овај начин квалификује ситуација, односно радња, исказана допунском клаузом, инфинитивом (*дужан*,³¹ *обавезан*, *позван*, *упућен*) или пак девербативном именицом у акузативу са предлозима *на* (*уз придеве обавезан и упућен*).

По пријему предлога за извршење одлуке којом је извршни дужник обавезан *на испуњење* неновчане обавезе.

3.1.2. Допуне придевима са значењем оптативне модалности. Овај тип модалне квалификације упућује на постојање или непостојање жеље, воље да се изврши нека радња.

- Најчешћи облик допуне јесте конструкција акузатива са предлогом за уз придеве типа *оран*, *заинтересован*, *невољан*, *одређен*, односно са предлогом *на* уз придеве типа *несиреман*, *приправан*, *тошов*, *сиреман*.³²

Денис Шефик такође није био *оран за причу*.

Петар је знао да је то поуздан знак да се у Григорију кува и да је готов *на сваку лудоси*.

- Група придева са значењем оптативне модалности (*жељан*, *жудан*, *лагдан*, *жедан*, *незасић*, *сић*) бива допуњена девербативном именицом у генитиву или пак правом именицом у генитиву у значењу *објекта жеље* са обележјем *партитивности*.

Увек су жељни *разговора* о тој теми.

А такви ће људи – наставих ја – као и они у олигархији бити жељни *новца*.

Ђаци су били жељни *своја учишља* свакога дана.

- Када је у односу придева и комплемента присутно обележје *аблативно-сић*, допуна је реализује у облику генитива са предлогом *од*.

Мој тим и ја смо уздржани *од било каквих изјава* овакве врсте.

- Насупрот томе, придеви *склон* и *несклон* у свом семантичком садржају имају обележје *директивности*, те стога везују допуне у форми слободног датива.³³

³¹ Придев *дужан* према основном значењу припада класи придева са значењем деонтичке модалности (1. а. који има дужност, обавезу, б. који је приморан, принуђен, обавезан [наведено према *Речнику српскохрватскога књижевног језика* (1967–1976)]) и тада регира допунску клаузу или инфинитив. У свом другом значењу (2. који има дуга, који је обавезан платити, вратити дуг) овај придев је у семантичкој и деривационој вези са глаголом *дуговати*, притом и глагол и придев имају исти рекцијски потенцијал – уз себе везују две објекатске допуне, индиректни објекат у дативу и директни објекат у акузативу (*би о с а м д у ж а н / д у г у ј е м неке нешто*). Допуна у акузативу само је имплицирана ако се ради о новцу, или се, уколико је у питању нека врста обавезе, експлицира сентенцијалном формом, односно номинализованом структуром: Остао сам *му* дужан за нека галебова јаја; Ко је коме дужан *извињење / да се извини*? (<https://www.nedeljnik.rs>).

³² Уз придеве *несиреман*, *приправан*, *сиреман* везују се обе предлошке конструкције.

³³ У корпусу су уочени примери допуне у форми датива са предлогом *ка* које се могу одредити као супстандардне: ... у Србији *до сада није рађено исцраживање о томе колико су људи који злостављају животиње склони ка злостављању људи*. Могуће је да се предлог појављује по аналогiji са формом допуне деадјективних именица *склоносћ* и *несклоносћ*: *Пишао се да ли је Тибинџа његова склоносћ* ка расипању *боћаштва* некако увалила у *невољу*.

На другој страни, несклон *вођењу* политике он није могао политички осмислити програм свог покрета.

... у Србији до сада није рађено истраживање о томе колико су људи који злостављају животиње склони *ка злосињавању* људи.

3.2. Допуне са значењем носиоца користи и штете. Придеви типа *користићан, добар, здрав, кобан, лош, љубан, штећан, неугодан*, којима се неком предметном или апстрактном садржају приписује особина типа „утицати (не)повољно на некога или нешто” као допуна могу добити конструкције акузатива са предлозима *за* и *по* којима се исказује носилац користи, бенефицијент, и носилац штете, инкомодент, који могу имати обележје живо(+/-). Иако су ове конструкције синонимне, предлог *за* чешће се среће ако се ради о бенефицијентној ситуацији, предлог *по* је, с друге стране, фреквентнији у инкомодентној ситуацији (Пипер и др. 2005: 211).

Боравак на овој планини је зато вишеструко користан *за све болеснике*, чак и за оне који се припремају за операцију.³⁴

... глобализација неумитан светски процес који је стога не само незаустављив него у крајњем исходишту и користан *по живљење* ове једине планете која нам стоји на располагању.

Познато је да су газирана пића штетна *по здравље*.

- Само по изузетку, као допуна придеву *користићан*, појам са значењем носиоца користи исказан је слободним дативом.

Одустао је од свог романескног првенца и решио да једном у животу буде практичан, односно користан *себи и својој породици*.

3.3. Допуне са значењем намене. Као посебан семантички подтип издвајамо допуне са значењем намене.³⁵ Носилац особине исказане придевом јесте неки предметни или апстрактни појам³⁶ чије се особине вреднују позитивно или негативно што га чини погодним за одређену намену, односно употребу у некој ситуацији, домену живота, акцији експлицираној допуном придева. Допунска конструкција имплицира реченични садржај, те се по правилу гради од номинализованих структура или правих именица са обележјем живо(+/-) употребљених као кондензатори реченичног садржаја.

- Прототипична форма допуне овог типа јесте конструкција акузатива са предлогом *за* која се везује уз придеве као што су: *адекватан, згодан, љубан, љошан, љошребан, љикладан, захвалан, лош, незгодан* и сл.

Књига се завршава још једним клишеом згодним *за љосмех*.

³⁴ Уколико допуна придевима типа *добар, користићан* и сл. имплицира реченични садржај, онда је допуном исказана намена појма носиоца особине са ознаком живо(-): *Рузмарин је веома користићан за љобољшање вида* [→ Рузмарин је веома користан *да се људима љобољша вид*].

³⁵ О значењу намене видети у: Стевановић 1961; Ковачевић 1989; 1992; Арсенијевић 2003; Пипер и др. 2005.

³⁶ Уколико носилац особине има обележје живо(+), значење исказа и саме допуне се мења, те тада говоримо о интенционалном значењу – нека особа се оцењује као погодна или непогодна према својим особинама за остварење одређеног циља или намере: *Пера је љошан за рад у сменама*; Швајцарац је сматрао да овај човек никако није погодан *за мене* [→ овај човек није погодан *да ја сарађујем са њим*].

Представили смо „лаган” приступ локализацији који је погодан за *мале језике* [\approx приступ је погодан *да га применимо на мале језике*].

Мисли су му или несувисле или неприкладне за *децу и омладину*. [\approx мисли су му неприкладне *да их чују деца и омладина*]³⁷

- Придеви типа *нејриличан*, *погодан*, *прикладан*, *примерен* као алтернативни облик допуне са значењем намене могу добити и слободни датив поред акузатива са предлогом *за*.

... навикли смо да породично зимујемо у неком од тамошњих ски центара који су веома организовани и прикладни *нашем буџету*.

- Као допуна придеву *делотворан* може се појавити конструкција генитива именице са обележјем живо(+) и предлогом код која је семантички еквивалентна акузативној конструкцији са значењем намене.

Диуретици су посебно делотворни *код срчаних болесника* [*за срчане болеснике* / *да их узимају срчани болесници*] јер код њих ублажавају појаву отеклих зглобова и задиханости.

3.4. ДОПУНЕ СА ЗНАЧЕЊЕМ НАЧИНА ВРШЕЊА РАДЊЕ ИЛИ КВАНТИФИКАЦИЈЕ РАДЊЕ. Одређени придеви којима се неком предметном или апстрактном појму приписује особина еквивалентна глаголској радњи могу регирати допуне којима се конкретизују семантички садржаји у вези са околностима под којима се имплицирана радња врши. Тако се експлицира начин вршења радње исказане придевима типа *дељив*, *нерасијављив*, средство типа омогућивач уз придев *дељив*, или се имплицирана радња исказана придевима *несводљив* и *сводљив* квантификује у смислу лимитативности,³⁸ ограничавања на неку меру.

- Основни облик допуне јесте акузатив са предлогом *на*.

Ево и једног лепшег примера који говори о томе колико је језик *несводљив на једно значење и једну йоруку*.

- Придев *применљив* као допуну добија и акузатив са предлогом *за*.

Да ли данас постоји само један, универзални модел демократије *применљив за сва друштва*...

- Уколико је придев *дељив* део појмовно-терминолошког апарата математичког дискурса, као допуну добија инструментал са предлогом *са* или слободни инструментал ако је допуна именица *број* са одговарајућим квантификатором.

Број је дељив *са девети* ако је збир његових цифара дељив са девет.

Један цео број дељив је *дружим целим бројем* ако је остатак тог дељења једнак нули.

3.5. ЗНАЧЕЊЕ КВАНТИФИКАЦИЈЕ. Придеви *дарежљив*, *шкрић*, *шћур* тек употребљени заједно са допунама добијају семантичку улогу квантификатора

³⁷ Уколико је допуном исказан појам са обележјем живо(+), може доћи до интерференције са значењем *носилац користи* или *шћетје*. Међутим, због могућности реконструкције предикације *користишћии*, *уиоитребљаваши на одређени начин* у семантичкој бази, појам у функцији допуне схвата се као *ајенс* имплициране радње, а као примарно значење допуне реализује се значење намене.

³⁸ Видети: ПИПЕР и др. 2005: 229.

мно̄го и *мало* радње исказане допуном у облику локатива са предлозима у и на.

... био је нарочито дарежљив у *ѿмаѿању* и *ѿодизању* нових цркава у Србији и у Светој Гори. [*мно̄го* је помагао и подизао нове цркве]

Свакако ће се тај центлмен, тако шкрт у *корачању*, зауставити онде. [који *мало* корача]

Пошто су модни зналци прилично шкрти на *савейшима* који се односе на боје и дезене, ту можете пустити машти на вољу. [модни зналци *мало* саветују / дају савете]

... остао је прилично штур на *речима*. [наставио је *мало* да говори]

4. Допуне са значењем ситуационог оквира. Допунама овог типа конкретизује се временско-ситуациони оквир, домен живота у којем се остварује, испољава придевом исказана особина појма у позицији граматичког субјекта. У позицији допуне по правилу је девербативна именица или права именица која у датом контексту имплицира предикацију. У зависности од лексичке семантике придева носилац особине може имати обележје живо(+) или живо(-).

- Допуне у локативу:

Допуна у облику локатива са предлогом У уз придеве типа *делотворан*, *ефикасан*, *искусан*, *исѿпрајан*, *комотан*, *ѿосѿојан*, *умерен*, *усѿеѿан*, *недоследан*, *ѿодесан*, може се одредити као примарна форма у функцији експликације временско-ситуационог оквира у који се смешта, односно у којем се испољава особина носиоца особине са обележјем живо(+) или живо(-).³⁹

Ја још нисам видео да је неко тако умерен у *личним ѿрохѿевима*...

Да и не говоримо о томе да су Ахтисари и Роан недоследни у *својој лоѿици* колективне кривице.

Засад је потврђено да је коктел три аминокиселине делотворан у *ѿродужењу* живота мишева.

- Допуне у генитиву:

Конструкције са предлозима и предлошким изразима у погледу / на пољу; носилац особине има обележје живо(+).

Очито сам ових дана, иако неодлучан у *ѿоѿледу огласка* на одмор, у себи написао списак оног што је неопходно.

Феминисткиње активне на *ѿољу анѿроѿолоѿије* такође су се бавиле питањем матријархата.

Конструкције са предлозима против⁴⁰ уз придев *ефикасан* и код уз придев *усѿеѿан*, заменљиве су конструкцијом локатива са предлогом у као

³⁹ Конструкције генитива блокираног различитим предлозима са овим значењем према својим синтаксичко-семантичким карактеристикама еквивалентне су овој локативној конструкцији. Остали облици допуна маркирани су додатним семантичким обележјима: допуне у дативу и акузативу имају обележје *усмереноѿи*, док је код инструментала са предлогом са присутно обележје *соѿиѿиѿивноѿи*.

⁴⁰ Примарно значење генитивне конструкције са предлогом против јесте значење *оѿо-зиѿиѿивноѿи* (Пипер и др. 2005: 175). Када се ова конструкција појави као допуна придеву *ефикасан*, она кондензује клаузу са имплицираним глаголским предикатом са значењем супротстављања, а при том је придев истовремено оријентисан и ка субјекту и ка имплицираном

прототипичним обликом допуна овог семантичког типа; носилац особине има обележје живо(-).

ХРТ терапија може да буде веома ефикасна *йройив неких симийома* менопаузе. ...аутогени тренинг је успешан *код кардиоваскуларних и йасйроинийесийиналних йроблема*. [успешан у лечењу кардиоваскуларних и гастроинтестиналних проблема].

Слободни генитив са обележјем *йарийийивносийи* има функцију допуне придевима *вредан, досийојан, недосийојан*. Допуном се експлицира ситуација, у којој се улога носиоца особине са обележјем живо(+/-) оцењује као (не)значајна или (не)важна.

Ма колико Урас био вредан *йрезира*, он је ипак представљао други свет...
Дивљења вредан проналазак, ако би се употребио за скретање речних токова...

- Допуне у дативу:

Слободни датив уз придеве *вичан, дорасийао* када носилац особине има обележје аниматности, а допуном се експлицира ситуација, активност за коју нека особа има адекватне особине, односно способности.

Деца су врло вична *следећој вежби*:...

... добила једну поштenu, храбру, умну жену великог срца, која не припада ни једној странци и која је дорасла *свим најодговорнијим и најйежим задацима*.

- Допуне у акузативу:

Конструкција са предлогом за може се појавити као допуна придевима типа *комийешеншан, меродаван, недорасийао, сйособан, кадар, йаленйован, важан, заслужан, значајан, бийан, одйоворан*, када се њима вреднује способност носиоца особине са обележјем живо(+), или се пак процењује улога, степен важности и утицај носиоца особине, који овога пута може имати обележје живо(+/-). Самом допуном експлицира се ситуација, активност у којој се (не)испољавају наведене карактеристике.

Он је био више него снажан и способан *за изванредне йодвије* снаге.

И онда си схватила да си талентована *за йлес*?

...једини је наш научник међу великанима заслужним *за развој* рачунарства у свету...

Стабљике трске су заслужне *за ушйеде* топлоте и очувану хладовину.

Конструкција са предлогом на уз придеве типа *йрименљив, нейрименљив* има функцију експликације временско-ситуационог оквира у којем се испољава особина појма са обележјем живо(-), а који се оцењује као (не)корисно средство у именованој ситуацији.

Сетимо се данас ове пророчке анализе Грамшија из тридесетих година, сасвим применљиве *на срйску, али и рейоналну акйуелну кризу*.

Случај подељене Немачке неприменљив је *на Србију и Космеј*.

- Допуне у инструменталу:

предикату: [→ ХРТ терапија је врло ефикасна *кад се бори йройив неких симийома мено-йаузе* / ХРТ терапија се врло ефикасно бори *йройив неких симийома мено-йаузе*].

Допуна овог семантичког типа уз придеве типа *добар, велики*, уколико носилац особине има обележје живо(+) може бити исказана именицом у инструменталу са предлогом *са*.

Богата клијентела од Денвера до Јерусалима, наоружана озбиљним новцем и вешта *са карайиима*, одједном више није сигурна да ли да се шепури својим дијамантима!

5. ДОПУНЕ СА ЗНАЧЕЊЕМ УЗРОКА. Каузални однос укључује постојање најмање три елемента: две ситуације, једне узрочне (она је заправо полазна, исходишна) и друге последичне (она је крајња), и једносмерног агентивног, узрочно-последичног односа између њих (ПИПЕР и др. 2005: 788). Узрочна ситуација својим деловањем другу ситуацију ствара, мења или укида. Када се посматрају допуне придева са значењем узрока распоред ових елемената по правилу подразумева да се у позицији граматичког субјекта реченице налази податак о, условно речено, последици, сам однос успоставља се придевима одговарајуће семантике у позицији лексичког дела предиката, док се податак о каузатору смешта у позицију допуне предиката, односно придева у његовом саставу. Ситуација која настаје као последична по правилу јесте неки физиолошки или психолошки процес који настаје деловањем каузатора на неку особу или особе. Носилац или доживљавач насталог психофизиолошког процеса са обележјем живо(+) јесте заправо „последица” деловања каузатора, те се смешта у позицију субјекта реченице. С друге стране, семантичке карактеристике допуна са каузалним значењем зависе умногоме од природе појмова који ту улогу имају и од начина на који делују на неки појам, те се с обзиром на те околности уочавају конструкције са значењем узрока типа *ефектор* или са значењем *индиректног узрока*.⁴¹

Узрок типа ефектор може бити референт са ознаком живо(+) или пак чешће са ознаком живо(-) који својом природом или појавом изазива спонтану реакцију, без воље и свесне контроле од стране носиоца психофизиолошког процеса.

- Допуна у форми генитива са предлогом од уз придеве типа *изможден, изнурен, зависан, независан* најчешћи је облик допуне са значењем ефектора.

⁴¹ Директни или активни узрок имамо у ситуацији када узрочне конструкције садрже појам који је *активни* проузроковач, односно својом појавом или природом изазива вршење радње, или даје подстрека за вршење те радње, а индиректни или пасивни када се дати појам схвати као нешто што само *индиректно* има везе са изазивањем неке радње, у том смислу да се појављује као прва, почетна појава у низу збивања која су довела до вршења дате радње. У зависности од природе и начина на који делује активни проузроковач, разликују се два под-типа: појам *изазивач* или *ефектор* неког стања који својом природом и својом појавом изазива спонтану реакцију и појам *подстрекач* или *стимулатор* који својим особинама утиче на вољни моменат, који *подстиче* на вршење радње (обично се ради о *унутрашњим побудама* које доводе до реализације неке акције). Наведену типологију Милке Ивић (1954) термилолошким прецизирањем употпунио је Милорад Радовановић, уводећи термине директни узрок типа ефектор и стимулатор и индиректни узрок (RADOVANOVIĆ 1977). О карактеристикама узрочног значења и језичким средствима његовог исказивања видети у: ГОРТАН-ПРЕМК 1964; КОВАЧЕВИЋ 1988; БУГАРСКИ 1999; АЛАНОВИЋ 2011.

Већ су неке животиње, изнурене *од љаги и жеђи*, остале на путу. Тада овај доминантни „тиранин” показује колико је он у ствари зависан *од њаршнерке*, колико је слаб, колико се лоше осећа када га је напустила.

- Допунама у облику слободног инструментала и конструкција са предлозима ПРЕД, НАД уз придеве типа *равнодушан, задовољан, занесен, засићен, измучен, зајанђен, изнурен, ошћерећен, њасиониран*, такође се експлицира изазивач неког психофизиолошког стања или расположења.

Онако блед, као изнурен *неком болешћу*, Петар је пред њим стајао и тужно га посматрао.

Када је био млад (и сада је) био је пасиониран *екстремним сјорњовима*.

Нема тог уметника који остаје равнодушан *пред живим њољима*.

Катарина је понекад остајала запањена *над смелешћу* својих претпоставки, надала се – или бојала – да је отишла предалеко...

- Придев *овисан* као допуна овог типа везује уз себе конструкцију локатива са предлогом о.

Да, био сам овисан *о кокаину*. (<https://time.rs/>)

Каузатор, с друге стране, може само индиректно имати везе са изазивањем неког психофизиолошког процеса, стања, распложења или пак ситуације, те представљати њихов повод, односно мотивацију за њихов настанак.

- Такав је случај са дворекцијским придевима *благодаран* и *захвалан*⁴² чија је прва допуна објекат упућивања, док друга допуна у акузативу са предлогом ЗА или у локативу са предлогом НА има значење индиректног узрока.

Извукао ми је живу главу и ја ћу му вечито бити захвална *за њо*.

У таквим приликама мој его се смањује до величине пужа, што не значи да им нисам захвална *на њозивима*.

Перспективизација реченице у којој се исказује узрочно-последични однос може подразумевати и другачији распоред учесника у ситуацији. Уколико се каузални однос исказује придевским лексемама типа *крив, одговоран, саодговоран, заслужан, значајан*, каузатор са обележјем живо(+) биће смештен у позицији субјекта реченице, док ће у функцији допуне именског предиката бити конструкција акузатива са предлогом ЗА и значењем последице акције или деловања појма у функцији субјекта реченице.

Лугар се сигурно досетио да је Каро био крив *за смрт* лосове женке.

Невладине организације су заслужне *за њобеду* опозиције на септембарским изборима.

6. ЗАКЉУЧАК. Придеви у савременом српском језику који захтевају неку врсту конкретизације и употпуњавања значења везују уз себе допуне у пет основних значења, односно семантичких функција. То могу бити допуне са значењем *објектја, групој учесника у релацији*, различите допуне *експликативної њијја*, допуне са значењем *ситуационој оквира* и значењем *узрока*.

⁴² О конструкцији локатива са предлогом НА у функцији допуне глаголу *захвалићи се* видети у: ВАТИСТИЋ 1972: 40.

У оквиру издвојених семантичких функција могуће је разликовати подтипове одређене присуством релевантних семантичких обележја као што су *анимај-носћ*, *усмереносћ/директивносћ*, *реципрочносћ*, *аблајивносћ*, *обухвај-носћ*, *јарјивносћ*. Лексичка семантика придева, наведена семантичка обележја, али и прагматички контекст у појединим случајевима, условљавају експликацију допуна одређеног семантичког типа и морфосинтаксичких карактеристика. Анализа је показала да допуне могу имати облик слободног генитива, датива и инструментала, односно могу бити у облику предлошко-падежних конструкција генитива (са предлозима ПРОТИВ, ПОРЕД, ОД, КОД, СПРАМ, У ПОГЛЕДУ, НА ПОЉУ), датива (са предлогом ПРЕМА), акузатива (са предлозима ЗА, НА, У, УЗ, У ОДНОСУ НА, ПО), инструментала (са предлозима СА, У ВЕЗИ СА, ПРЕД, НАД) и локатива (са предлозима У, О, НА), а оно што је свакако веома важно јесте да је могуће издвојити прототипичне облике допуна за уочене семантичке типове и подтипове допуна.

ИЗВОРИ

Речник српскохрватскога књижевног језика, I–III. Нови Сад – Загреб: Матица српска – Матица хрватска, 1967–1969; IV–VI, Нови Сад: Матица српска, 1967–1976.

*

SrpKor2013: Duško Vitas, Miloš Utvić. Korpus savremenog srpskog jezika (verzija SrpKor2013) Copyright Grupa za jezičke tehnologije Univerziteta u Beogradu.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- Алановић, Миливој. *Каузативносћ – манипулативносћ: од концепција ка форми*. Нови Сад: Филозофски факултет, 2011.
- Антонић, Ивана. Синтакса и семантика датива. *Јужнословенски филолоџ* LX (2004): 95–97.
- Антонић, Ивана. Синтакса и семантика предлога *према*. *Зборник Мајнице српске за филолоџију и лингвистику* LIV/2 (2011): 161–178.
- Арсенијевић, Нада. Акузатив с предлогом у савременом српском језику (I). *Зборник Мајнице српске за филолоџију и лингвистику* XLVI/1 (2003): 107–263.
- Арсенијевић, Нада. *Падежи њравој објекција у сјандардном српском језику*. Нови Сад: Филозофски факултет Нови Сад – Одсек за српски језик и лингвистику, 2012.
- Белић, Александар. *Ојшћја лингвистица. О језичкој љприоди и језичком развијћу*. Књига I и II. Изабрана дела Александра Белића. Први том. Београд – Нови Сад: Завод за уџбенике и наставна средства – Будућност, 1998.
- Всеволодова, Майя Владимировна. *Теория функционально-коммуникативного синтаксиса. Фрагмент прикладной (педагогической) модели языка*. Москва: Издательство Московского университета, 2000.
- Гортан-Премк, Даринка. Падежне и предлошко-падежне узрочне конструкције код Вука. *Јужнословенски филолоџ* XXVI/1–2 (1964): 437–457.
- Ивић, Милка. *Значења српскохрватској инсјрументјала и њихов развој. Синјаскичко-семанјичка сјудија*. Београд: Научна књига, 1954.
- Ивић, Милка. Узрочне конструкције с предлозима *збој, од, из* у савременом књижевном језику. *Наш језик* 5, н.с. 5–6 (1954а): 186–94.
- Ивић, Милка. О тзв. 'транзитивним именицама' које означавају људска бића. *Наш језик* XXXVI, св. 1–4 (2005): 1–5.

- КОВАЧЕВИЋ, Милош. Интенционалне конструкције у Доситејеву језику. *Зборник Мајнице српске за филологију и лингвистику* XXXII/2 (1989): 177–193.
- КИШ, Наташа. *Дојуне придева у савременом српском језику*. Едиција Е-дисертација, књ. 11, <http://digitalna.ff.uns.ac.rs/sadrzaj/2016/978-86-6065-397-2>. Нови Сад: Филозофски факултет, 2016.
- КИШ, Наташа. О степену дезидеративности исказане придевима. *Језици и културе у времену и простору* VII/2. Снежана Гудирић, Биљана Радић-Бојанић (ур.). Нови Сад: Универзитет у Новом Саду – Филозофски факултет, 2018, 89–97.
- КЛАЈН, Иван. *Творба речи у савременом српском језику. Дрући гео. Суфиксација и конверзија*. Београд – Нови Сад: Завод за уџбенике и наставна средства – Институт за српски језик САНУ – Матица српска, 2003.
- ПИПЕР, Предраг. Реципрочност и рефлексивност у словенским језицима. *Јужнословенски филолој* XLII (1986): 9–20.
- ПИПЕР, Предраг, Ивана Антонић, Владислава Ружић, Срето Танасић, Људмила Поповић, Бранко Тошовић (у редакцији академика Милке Ивић). *Синџакса савременога српског језика. Просја реченица*. Београд: Институт за српски језик САНУ – Београдска књига – Матица српска, 2005.
- ПИПЕР, Пипер, Иван Клајн. *Нормативна грамајика српског језика*. Нови Сад: Матица српска, 2013.
- РУЖИЋ, Владислава. Допунске реченице у савременом српском језику (II). *Зборник Мајнице српске за филологију и лингвистику* XLIX/2 (2006): 103–266.
- СТЕВАНОВИЋ, Михаило. Проблем глаголског рода и повратни глаголи у српскохрватском језику. *Јужнословенски филолој* XXV (1961–1962): 1–47.
- СТЕВАНОВИЋ, Михаило. *Савремени српскохрватски језик (грамајички сисџеми и књижевнo-језичка норма)*. II Синџакса. Београд: Научна књига, 1989.
- СТАНОЈЧИЋ, Живојин, Љубомир Поповић, Стеван Миџић. *Грамајика српскога језика. Уџбеник за I, II, III и IV разред средње школе*. Београд – Нови Сад: Завод за уџбенике и наставна средства – Завод за издавање уџбеника, 1989.

*

- BATISTIĆ, Tatjana. *Lokativ u savremenom srpskohrvatskom književnom jeziku*. Beograd: Institut za srpskohrvatski jezik, 1972.
- BUGARSKI, Nataša. Uzročna klauza u jeziku Danila Kiša. *Зборник Мајнице српске за филологију и лингвистику* XLII (1999): 189–217.
- KIŠ, Nataša. Pridevi sa značenjem optativne modalnosti. *Гојишњак филозофског факултета у Новом Саду* XLII–I (2017): 305–320.
- KIŠ, Nataša. Modalnost iskazana deadjektivnim imenicama u romanu NA SUNČANOJ STRANI, *Andrićeva sunčana strana. Andrićs sonnenseite*. Andrić-Initiative 12. Branko Tošović (ur.). Graz – Beograd: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität – Narodna i univerzitetska biblioteka Republike Srpske u Banjaluci – Svet knjige – nmlibris, 2019, 745–760.
- KOVAČEVIĆ, Miloš. *Uzročno semantičko polje*. Sarajevo: Svjetlost, 1988.
- KOVAČEVIĆ, Miloš. *Kroz sintagme i rečenice*. Nastavna biblioteka 118. Sarajevo: Svjetlost, 1992.
- RADOVANOVIĆ, Milorad. Imenica u funkciji kondenzatora (II). *Зборник Мајнице српске за филологију и лингвистику* XX/2 (1977): 81–160.
- ZVEKIĆ-DUŠANOVIĆ, Dušanka. *Modalnost: motivaciona modalnost u srpskom i mađarskom jeziku*. Novi Sad: Filozofski fakultet, 2011.
- ZVEKIĆ-DUŠANOVIĆ, Dušanka. *Epistemička modalnost u srpskom i mađarskom jeziku*. Novi Sad: Filozofski fakultet, 2019.

Nataša Kiš

SYNTACTIC AND SEMANTIC CHARACTERISTICS
OF ADJECTIVE COMPLEMENTS

S u m m a r y

The paper presents the results of an analysis of semantic and syntactic characteristics of adjective complements in contemporary Serbian. The main goal is to indicate the semantic functions of these complements, which involves investigating semantic, syntactic and pragmatic parameters that affect the choice of complements of a certain semantic type and form. The analysis shows that it is possible to single out six basic semantic functions of adjective complements: complements with the meaning of an *object* or *another participant in a relation*, complements for *concretizing the meaning* of the governing adjective, complements denoting *situational framework*, complements denoting *purpose* and *cause*. Within these semantic functions, subtypes are distinguished on the basis of the presence of relevant semantic features such as *animation*, *directionality*, *reciprocity*, *ablativity*, *comprehensiveness*, and *partitivity*. In addition to these semantic features, it is shown that the lexical semantics of adjectives and, in some cases, the pragmatic context also influence complementation and the form of adjective complements.

Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за српски језик и лингвистику
Др Зорана Ђинђића 2, 21000 Нови Сад, Србија
natasakis14@gmail.com

(Примљено: 22. августа 2020;
прихваћено: 28. октобра 2020)